

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора Івченка Євгена Анатолійовича
на дисертаційну роботу Ніжнікова Іллі Михайловича
на тему «Реалізація соціальної відповідальності бізнесу в контексті
стійкого регіонального розвитку», яку
подано до здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 Економіка

Актуальність обраної теми дослідження та зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами

Сучасні глобальні трансформації, пов'язані з економічними кризами, екологічними викликами, посиленням соціальної нерівності та необхідністю відбудови регіонів в умовах зростаючих ризиків, зумовлюють потребу в нових підходах до управління розвитком територій. В умовах інтеграції України у світове співтовариство та імплементації принципів Європейського зеленого курсу особливої ваги набуває концепція сталого розвитку, яка передбачає гармонійне поєднання економічних, екологічних та соціальних аспектів. У цьому контексті соціальна відповідальність бізнесу (СВБ) розглядається не лише як добровільна ініціатива компаній, але і як стратегічний ресурс підвищення конкурентоспроможності регіонів та підґрунтя для формування стійких соціально-економічних систем. Зростає усвідомлення, що бізнес-структури здатні відігравати ключову роль у вирішенні проблем місцевих громад – від створення робочих місць і розвитку людського капіталу до підтримки екологічних проєктів та інноваційних соціальних програм. В умовах децентралізації влади та підвищення ролі регіонів у державній політиці України особливо важливим є пошук ефективних моделей взаємодії бізнесу, влади та громадськості. Саме реалізація соціально відповідальних практик стає каталізатором позитивних змін, сприяє зростанню довіри до бізнесу, формуванню соціальної згуртованості та підвищенню інвестиційної привабливості регіонів.

Актуальність теми зумовлена й тим, що у світовій науці та практиці формується нове розуміння корпоративної соціальної відповідальності – як системного інструмента управління ризиками, стимулювання інновацій та досягнення Цілей сталого розвитку ООН. Для України ж особливо важливим є адаптувати ці підходи до національних реалій, враховуючи потребу у відновленні територій, постраждалих від воєнних дій, посиленні соціальної безпеки та забезпеченні екологічної стійкості. Таким чином, дослідження реалізації соціальної відповідальності бізнесу в контексті стійкого регіонального розвитку є вкрай своєчасним і затребуваним. Воно має не лише наукову, але й практичну цінність, оскільки дозволяє обґрунтувати механізми інтеграції бізнесу у процеси відновлення та розвитку регіонів, а також формує методологічну основу для вдосконалення державної та регіональної політики у сфері сталого розвитку.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Київ). При виконанні теми Е-03-25 «Обліково-аналітичне та організаційно-економічне забезпечення розвитку регіону» автором розроблено критерії та фактори стійкого розвитку підприємств регіону. При виконанні теми «Відновлення національної туристичної індустрії та сфери гостинності через соціальний діалог в регіонах України» (номер державної реєстрації 0123U102229, 2023-2025 рр.) автором досліджено соціальне інвестування як форму реалізації соціальної відповідальності бізнесу. При виконанні теми «Оцінка та розвиток економічного потенціалу Закарпатської області: проблеми, можливості та стратегічні напрями розвитку», (номер державної реєстрації 0124U003892, 2024-2025 рр.) автором визначено взаємозв'язок концепцій стійкого розвитку з проблематикою соціальної відповідальності.

Структура роботи, оцінка змісту дисертації та її завершеність

Текст дисертації має логічну структуру, яка повною мірою дозволила дисертанту досягти зазначеної мети дослідження та реалізувати його завдання. Розмір підрозділів є майже однаковим за кількістю сторінок (за деякими виключеннями), що забезпечує збалансованість викладення матеріалу та свідчить про рівномірну увагу дисертанта до всіх аспектів дослідження. Такий підхід сприяє кращому сприйняттю інформації читачем і свідчить про високий рівень організації наукової роботи під час досліджень. Відповідно до наявних вимог до оформлення та обсягу закінченого дослідження, дисертаційну роботу викладено на 165 сторінках друкованого тексту (вступ, три розділи та висновки), що є достатнім. Матеріали дисертації містять достатню кількість таблиць і рисунків, що підвищує рівень сприйняття матеріалу. Список використаних джерел з 238 найменувань уміщено на 24 сторінках.

Послідовність викладення матеріалу дозволяє простежити логіку авторських міркувань і цілісність наукової концепції. Так, перший розділ дисертації розкриває теоретичні аспекти реалізації соціальної відповідальності для стійкого регіонального розвитку. Другий розділ присвячено аналізу аналітичному забезпеченню реалізації соціальної відповідальності для стійкого регіонального розвитку. У третьому розділі роботи дисертант висвітлює механізм удосконалення управління реалізацією соціальної відповідальності для стійкого регіонального розвитку. Така послідовність викладення матеріалу свідчить про логічність і системність мислення дисертанта, про глибоке розуміння ним сутності досліджуваної проблематики. Результатом дослідження стала завершена праця, виконана дисертантом самостійно і відповідно до вимог.

Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертації Ніжнікова І.М. полягає у розробці методологічного та методичного підходів до соціально відповідальної поведінки бізнесу в контексті стійкого регіонального розвитку, що обґрунтовують нове уявлення про соціальну відповідальність бізнесу та побудовані на взаємозумовленості соціальних інвестицій та обсягу завданих збитків, а також

використанні механізмів державного регулювання та державно-приватного партнерства. Найбільш цінними науковими результатами дослідження слід вважати такі:

удосконалено систематизацію факторів стійкого регіонального розвитку на підставі визначення ролі соціальної відповідальності бізнесу в досягненні конкурентних переваг підприємств регіону у соціально-економічній сфері, що сприятиме подоланню актуальних викликів зовнішнього та внутрішнього середовища, зменшенню потенційних ризиків та стійкому регіональному розвитку;

удосконалено методику розрахунку інвестицій в охорону навколишнього природного середовища, яка, на відміну від існуючих, заснована на використанні показника соціальних інвестицій, що містить витрати на інвестиції в природоохоронні заходи, витрати на інвестиції в запобігання економічним збиткам, витрати на соціальний розвиток територій присутності, додаткові інвестиції, що задає рамки прийняття бізнес-рішень та надає ряд інституційних переваг;

удосконалено модель реалізації соціальної відповідальності бізнесу в регіоні відповідно до парадигми стійкого регіонального розвитку, яка, на відміну від існуючих, ґрунтується на програмно-цільових засадах реалізації і державно-приватному партнерстві та передбачає здійснення діяльності з нівелювання завданих підприємствами збитків території присутності;

уточнено поняття «соціальна відповідальність бізнесу» з урахуванням сучасних вимог сталого соціально-економічного розвитку територій, у межах якого, на відміну від наявних підходів до визначення цієї дефініції, акцентовано увагу на досягненні цілей сталого розвитку територій присутності та розподілі тягара фінансування соціальної політики залежно від сукупного розміру шкоди, яку завдає виробнича діяльність бізнесу;

уточнено інструментарій масштабного поширення соціального інвестування, що розглянуто як фактор стійкого регіонального розвитку, що містить шість послідовних етапів, дотримання яких дозволить сприяти усуненню наявних диспропорцій в різних секторах економіки та підвищенню стійкого регіонального розвитку;

набуло подальшого розвитку визначення соціального інвестування як виду фінансування, що, на відміну від існуючих, є процесом, в основі якого лежить надання фінансових ресурсів від одного суб'єкта до іншого з метою розв'язання соціальних проблем суб'єкта-одержувача та з метою одержання матеріального зиску (інколи навіть мінімального) суб'єктом-власником, що сприятиме підвищенню активності інвесторів, активізації інноваційного потенціалу, залученню до розв'язання наявних соціальних, екологічних проблем, а також забезпеченню розвитку регіонів і регіонів України;

набув подальшого розвитку алгоритм впровадження проєктів соціального інвестування на регіональному рівні шляхом уточнення етапів оцінювання соціально-економічного ефекту, підвищення адаптивності до місцевих потреб і залученням механізмів державно-приватного партнерства. Це дозволяє підвищити ефективність реалізації соціальних ініціатив, оптимізувати

використання ресурсів та забезпечити стійкість фінансування соціально значущих проєктів.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у поглибленні теоретико-методичних засад соціальної відповідальності бізнесу. Практичне значення роботи полягає в розробленні науково-практичних рекомендацій щодо реалізації концепції соціальної відповідальності бізнесу на регіональному рівні як інструменту сталого розвитку регіональної економіки. Підтвердженням практичної значущості результатів дослідження виступає їх затребуваність в діловому середовищі регіону, про що йдеться у довідках про впровадження, розміщених у додатках до дисертації. Результати дисертаційної роботи використано у практичній діяльності Консорціуму «Будівельні технології»; ТОВ «Старвей Продакшн», Консорціуму «Союз Буд», а також у навчальному процесі Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України при викладанні дисциплін «Стратегічний інноваційний облік, контроль і аналіз», «Економіка та організація інноваційної діяльності», «Сталий розвиток».

Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях

За результатами проведених досліджень Ніжніков І.М. опублікував у відкритому друці 11 наукових праць, серед яких 5 статей – у наукових виданнях України, які віднесено до категорії Б. Загальний обсяг публікацій – 7,1 д.а., з яких особисто здобувачеві належать 4,9 д.а.

За змістом та кількісними вимогами наукові публікації дисертанта повною мірою відповідають вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України №44 від 12 січня 2022 р.

Відсутність (наявність) порушень принципів академічної доброчесності

Аналіз змісту дисертаційної роботи та одинадцяти наукових праць автора, опублікованих у відкритому друці, дає підстави стверджувати, що при їх підготовці було дотримано принципи академічної доброчесності. У всіх випадках використання ідей, підходів, наукових методів або певних результатів досліджень інших учених, а також під час залучення статистичних та аналітичних матеріалів, автор зробив посилання та коректно вказав джерела інформації, які відображено у списку використаних джерел роботи. Для кожної з наукових публікацій, виконаних у співавторстві, чітко визначено особистий внесок здобувача та у тексті дисертації використано виключно власні ідеї та пропозиції дисертанта.

Зауваження та недоліки дисертації щодо її оформлення і змісту

Загалом робота залишає за собою позитивне враження і заслуговує на схвалення. Проте необхідно також відмітити положення дисертації, які носять дискусійний характер.

1. У дисертації на стор. 53 наведено рис. 1.10 «Класифікація видів фінансування», однак його побудова потребує уточнення. Зокрема: структура класифікації виглядає дещо загальною і не враховує специфіку фінансування соціально відповідальних проєктів бізнесу в контексті регіонального розвитку; окремі категорії фінансування подані без логічного взаємозв'язку або без чітких критеріїв відмежування; відсутні сучасні інструменти фінансування, які активно застосовуються у міжнародній практиці (наприклад, «зелені» та соціальні облігації, імпаکت-інвестиції, грантове фінансування в рамках програм ЄС тощо). У зв'язку з цим рисунок потребує доопрацювання шляхом конкретизації критеріїв класифікації, а також розширення переліку видів фінансування відповідно до сучасних підходів.

2. У поданому на стор. 131 рис. 3.3 «Механізм масштабного поширення соціального інвестування на державному рівні» простежується загальна логіка побудови, проте його графічна структура має певні недоліки: елементи механізму зображені лінійно, без відображення зворотних зв'язків, що створює враження надмірної спрощеності процесу; не до кінця розкрито інструментарій державної політики (податкові стимули, державно-приватне партнерство, грантові програми, гарантійні механізми тощо), що забезпечують практичне поширення соціальних інвестицій; у графічному вигляді не відображено принципи сталого розвитку та цілі, до яких спрямовані результати інвестування.

3. У науковій новизні відзначено удосконалення систематизації факторів стійкого регіонального розвитку та уточнення поняття «соціальна відповідальність бізнесу». Разом з тим, виклад потребує більшої чіткості. По-перше, не до кінця зрозуміло, за яким принципом проводилася систематизація факторів: чи йдеться про класифікацію за сферами впливу (економічні, соціальні, екологічні), чи про їх ієрархізацію за рівнем значущості. По-друге, уточнене визначення соціальної відповідальності бізнесу хоч і відображає сучасні тенденції, однак потребує більшої аргументації щодо того, як саме врахування «сукупного розміру шкоди» корелює з принципами сталого розвитку. У такому вигляді положення новизни виглядає дещо декларативним.

4. Новизна містить твердження про удосконалення методики розрахунку інвестицій в охорону довкілля та розробку моделі реалізації соціальної відповідальності бізнесу на регіональному рівні. Водночас, залишається відкритим питання практичної перевірки запропонованих підходів. Наприклад, методика розрахунку базується на показнику «соціальних інвестицій», але в новизні не конкретизовано, які саме підприємства чи галузі можуть слугувати емпіричною базою для її апробації. Також модель реалізації СВБ сформульована у програмно-цільових засадах, однак не пояснено, наскільки вона є адаптивною до регіонів із різним рівнем розвитку та ресурсного забезпечення. Це дещо знижує прикладне значення отриманих результатів.

Незважаючи на наявність дискусійних положень, вони не знижують загального позитивного враження від роботи.

Загальні висновки щодо відповідності дисертації вимогам, що висуваються до наукового ступеню доктора філософії

Дисертаційну роботу «Реалізація соціальної відповідальності бізнесу в контексті стійкого регіонального розвитку» написано на актуальну тему. Дисертація є повністю завершеною науковою працею, яка має наукову цінність та практичну значущість. Обрана тематика дослідження та використаний в роботі науковий інструментарій повною мірою відповідають спеціальності 051-Економіка. За формальними та змістовними ознаками дисертація відповідає вимогам пунктів пп. 6, 7, 8 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 та основними положеннями «Вимог до оформлення дисертації» (затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40), а її автор Ніжніков Ілля Михайлович заслуговує на присудження за результатами публічного захисту ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Рецензент,
доктор економічних наук, професор,
декан факультету економіки та
управління Східноукраїнського
національного університету ім. В. Даля
Міністерства освіти і науки України
(м. Київ)

Євген ІВЧЕНКО

Підпис декана факультету
економіки та управління
доктора економічних наук, професора Івченка Є.А.

ЗАСВІДЧУЮ:

Начальник відділу кадрів

Ольга КУРТОВА

